
RECEPTAREA MOȘTENIRII SFÂNTULUI GRIGORE CEL MARE ÎN BISERICA RĂSĂRITEANĂ DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Ioan-Aurel POP

”Roman de origine, pretor și prefect al Romei, monah, episcop și șef de o rară energie al Bisericii Latine, Sfântul Grigore s-a impus contemporanilor prin evlavie sa, caritatea sa, patriotismul său cald, geniul său organizator și administrativ în Biserică, puterea sa misionară, prin răbdarea sa, voința sa inflexibilă, disciplina și apărarea canoanelor, prin orizontul său ecumenic și înțelepciunea sa”¹. Aceste cuvinte erau rostite de un preot-profesor român – Ioan G. Coman – la Chantilly, lângă Paris, în 19 septembrie 1982, la Colocviul internațional asupra Sfântului Grigore cel Mare (sau Grigore Dialogul), organizat de CNRS (Centrul Național de Cercetare Științifică) al Franței și publicate apoi în anul 1985, într-o revistă teologică din România comunistă. Această caracterizare a Sfântului Grigore cel Mare (sau Dialogul) este corectă și elogioasă, surprinzător de laudativă pentru o țară ortodoxă și mai ales pentru una cu regim totalitar de extrema stângă sau pentru un regim comunist-naționalist, cum a mai fost denumită partea finală a conducerii lui Nicolae Ceaușescu².

La o analiză mai atentă, faptul nu este însă chiar atât de surprinzător. Grigore cel Mare – deși papă la Roma (590-604) – face parte din patrimoniul comun al Bisericii, de când aceasta era încă una și nedespărțită. Pomenirea Sfântului aflat în atenție se face deopotrivă în calendarele apusene și răsăritene, până nu demult la aceeași dată, 12 martie, ziua morții sale³. În al doilea rând, între cele trei liturghii clasice ale ritului bizantin se află – cum se știe – și *Liturghia Darurilor mai înainte sfințite (Liturghia Înaintesfințitelor)*, atribuită de tradiție chiar Sfântului Grigore cel Mare și celebrată (de 15-18 ori pe an) numai în cursul Postului Mare care, conform spiritualității ortodoxe, constituie o perioadă de pocăință, deci aliturgică⁴. De altminteri, multe dintre lucrările Sfântului Grigore cel Mare sunt considerate valide și de mare importanță pentru creștinism în general, adică și pentru ortodoxie. În al treilea rând, activitatea și creația acestui mare pontif roman au avut un ecou deosebit pentru bisericile din bazinul răsăritean al Mediteranei și mai ales pentru cele din sud-estul Europei, încă de la finele secolului al VI-lea și de la începutul celui de-al VII-lea secol. În plus, se afirma, inclusiv în anii comunismului, că „Biserica Ortodoxă Română și teologia

---

¹ Ioan G. Coman, „Din izvoarele credinței noastre. Sfântul Grigorie cel Mare în teologia românească”, în *Studii teologice. Revistă a institutelor teologice din Patriarhia Română*, seria a II-a, an XXXVII, 1985, nr. 3-4, martie-aprilie, p. 258.

² Mulțumesc și pe această cale domnilor profesori Alexandru Moraru, Mihai Cățoi și Alexandru Simon pentru sprijinul dat în alcătuirea acestei lucrări.

³ În timp ce în calendarul creștin ortodox român, data de 12 martie pentru pomenirea Sf. Grigore a rămas neschimbată, în calendarul apusean s-a optat mai recent pentru 3 septembrie, ziua sfințirii sale ca episcop.

⁴ Ion Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă (A-Z)*, București, 1981, p. 241.

românească au și rațiuni speciale pentru cercetarea științifică a operei Sfântului Grigore”⁵. Aceste „rațiuni speciale” ar fi cunoașterea de către teologul Grigore a „Conferințelor” (*Collationes*) Sfântului Ioan Cassian, originar din Scythia Minor sau Dacia Pontica (azi Dobrogea, regiune aparținând în cea mai mare parte României) și privit în istoriografia teologică română drept un daco-roman⁶. Se mai adaugă aici și călătoria la Roma, în 519, a „călugărilor sciți”, socotiți tot daco-romani din Scythia Minor, veniți la papa Hormisdas, pentru o dispută teologică și vorbitori/cunoscători ai unei latine fluente, probabil conștienți prin contrast (se știe aversiunea manifestată de ei față de monofiziți și față de grecii bizantini în genere) de romanitatea lor⁷. Episodul este privit ca o întâlnire între unii romani de la Roma și unii romani din provincie, în secolul în care și-a trăit cea mai mare parte din viață și Grigore cel Mare⁸. În fine, o altă „rațiune specială” a interesului românilor pentru Grigore cel Mare ar fi Dionisie cel Mic (Dionisius Exiguus), și el originar din Scythia Minor și trăitor în secolul al VI-lea, creatorul erei creștine, profesor de dialectică la școala din Vivarium a lui Cassiodorus. Dionisie a tradus unele opere pentru „călugării sciți” (pomeniți mai sus) și mai ales pentru papă. Între altele, Dionisie cel Mic a tradus și „Canoanele” primelor patru sinoade ecumenice, lucrare folosită de Grigore cel Mare pentru pedepsirea vinovaților de indisciplina bisericească. Se consideră că era creștină lăsată moștenire de Dionisie a oferit lui Grigore cel Mare o nouă viziune asupra istoriei și că traducerea celelalte (din opera Sfântului Ciril al Alexandriei, a Sfântului Grigore de Nyssa, a lui Proclus, a unui Florilegiu patristic etc.) ale „daco-romanului din Scythia” au exercitat o anumită influență asupra „Dialogurilor” marelui papă reformator aflat în atenție⁹.

În afara acestor argumente – multe de conjunctură – unii autori au considerat că interesul culturii românești pentru Grigore cel Mare se bazează și pe rațiuni mai adânci. Una ar putea fi corespondența acestui papă cu bisericile din Illyricum, de unde provine una dintre rădăcinile creștinismului daco-roman (adică nord-dunărean, de pe teritoriul actual al României), în sensul folosirii limbii latine în contextul creștin din Moesia Superior, Dacia Traiana, Dacia Mediterranea și Dacia Ripensis¹⁰. Este cert că autoritatea lui Grigore cel Mare se întindea, deși nu în chip absolut, și asupra teritoriilor illyrice. Perceperea pozitivă a acestui papă în mediile creștine răsăritene (inclusiv românești) este pusă uneori și pe seama profunde sale culturi clasice greco-romane pe care a știut s-o împăce cu morala creștină și cu canoanele ecleziastice. Este menționat mereu sejurul său de șase ani la Constantinopol, prolog important pentru elaborarea unor opere care fac parte din moștenirea comună a creștinismului, deopotrivă occidental și oriental. În fine, marele prelat a fost considerat un apărător fervent al ecumenismului Bisericii, așa cum era acesta înțeles atunci și cum putea fi promovat de un cap al Bisericii Romane. Se invocă uneori unitatea specială creată de Grigore cu episcopii Evloghie al Alexandriei și cu Anastasie al Antiohiei, diocenze care (în frunte cu Roma) ar fi fost fondate (direct sau indirect) de către un singur apostol, Petru¹¹. Se știe astăzi că modelul de biserică dezvoltat și promovat de Grigore cel Mare nu s-a impus până la urmă

⁵ I. G. Coman, *op. cit.*, p. 259.

⁶ *Ibidem*. Ioan Cassian a făcut asceză în Palestina, în Egipt și la Constantinopol, alături de Sfântul Ioan Gură de Aur, a venit apoi la Roma (spre a interveni pe lângă papa Inocențiu I în favoarea patriarhului constantinopolitan), de unde a plecat la Marsilia, loc în care a fondat și condus o importantă mănăstire. La Roma a stat circa 10 ani și a fost hirotonisit preot. A lăsat informații prețioase asupra vieții monahale din Egipt. Într-o prefață la o lucrare a sa antinestoriană (*Întruparea Domnului, contra lui Nestor*) adresează cuvinte mișcătoare papei Leon, pe care l-a cunoscut. Papa Grigore, după circa 170 de ani, adresează o scrisoare stareței Respecta, a mănăstirii fondate de Ioan Cassian, trasând astfel o punte simbolică între Dacia Pontică, Italia și Galia.

⁷ Ion Barnea, „Le cripte delle basiliche paleocristiane della Scizia Minore”, în *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, tome XIX, 1981, nr. 3, p. 505.

⁸ I. G. Coman, *op. cit.*, p. 259-260.

⁹ *Ibidem*, p. 260.

¹⁰ *Ibidem*, p. 260-264.

¹¹ *Ibidem*, p. 271-274.

în Occident (unde a biruit ideea de biserică dorită de Grigore al VII-lea), dar spiritul său a rămas mai viu în lumea bizantină, unde se potrivește mai mult cu realitățile moștenite și prezente.

Ca aproape peste tot în lumea ortodoxă, interesul viu pentru unele dintre scrierile Sfântului Grigore cel Mare traduse în limbile vernaculare se manifestă concret în mediile românești abia în timpurile moderne, mai ales din secolul al XIX-lea începând. Excepție face doar Liturghia atribuită acestui sfânt, tradusă și tipărită pentru prima oară în românește la 1679, de către marele cărturar care a fost mitropolitul Dosoftei al Moldovei. Acesta, ajuns mitropolit la Iași în 1671, începe „marea reformă a naționalizării serviciului divin”¹². În 1673, el a dăruit „limbii românești” *Psaltirea pre versuri tocmită și Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*. Urmează, 1679, *Dumnezeiasca Liturghie*, retipărită în 1683, cuprinzând liturghia Sfântului Vasile cel Mare și cea atribuită Sfântului Grigore Dialogul, la care s-au adăugat slujbele obișnuite. Au urmat alte lucrări traduse și tipărite apoi în românește, „pentru că în biserică – spune înaltul ierarh și cărturar – mai bine vreau să grăiesc cinci cuvinte cu mintea mea, ca și pe alții să învăț, decât zece mii de cuvinte într-altă limbă”¹³. Dosoftei este cel dintâi mitropolit din Principatele Române convins ferm de necesitatea introducerii limbii naționale în biserică și care încearcă să convingă clerul că oficierea în limba înțeleasă de toți, departe de a fi o rătăcire spre erezie, este o revenire la tradiția Sfintelor Scripturi. Traducerea și tipărirea în românește a Liturghiei Sfântului Grigore Dialogul s-a făcut exact în vremea când bizantinologia apuseană recupera tipografic marile valori ale literaturii bisericești răsăritene (în spirit ecumenic apusean, cu scopul pregătirii unirii ortodocșilor cu Roma, pe baza celor patru puncte ale conciliului florentin din 1439), ceea ce era imposibil de imaginat în multe dintre mediile ortodoxe datorită dominației otomane. În acord cu tradiția apuseană – mai ales benedictină – aceste ediții sunt caracterizate printr-o erudiție excesivă, de la care nu se abate nici *Arhieraticonul* de la Paris (tipărit pentru prima oară la 1643). Din materialul imens, de tip enciclopedic, al acestei ediții pariziene, savanții teologi din centrul cultural și tipografic grecesc de la Veneția au selectat și sintetizat ceea ce a devenit modelul grec al *Arhieraticonului*¹⁴. El are în prim plan cele trei Liturghii consacrate, anume a sfinților Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare și Grigore cel Mare, după care vine desfășurătorul slujbelor arhieresti, cu tipiconul, troparele și rugăciunile ce țin de ele. Ediția în limba greacă de la Veneția este un câștig sub aspectul practic, de carte de altar, ceea ce este în acord cu tradiția orientală, care mută accentul de pe autoritatea cărții pe voința arhierelui. Prin urmare, prin ediția aceasta din 1679, școala venețiană a făurit modelul grecesc al *Arhieraticonului*, care va influența și unele *Arhieraticoane* românești ulterioare¹⁵.

Surprinzător este însă faptul că, în cultura teologică românească, Liturghia considerată a Sfântului Grigore cel Mare tradusă în limba vernaculară nu vine prin modelul greco-venețian și în urma acestuia, ci în paralel cu el. Cele două lucrări – *Dumnezeiasca Liturghie* a lui Dosoftei (în românește) și *Arhieraticonul* venețian (în grecește) sunt tipărite în același an (1679), ceea ce înseamnă că lucrarea românească s-a făcut independent și în paralel cu cea de la Veneția. Moldova, nefiind cucerită de otomani, avea o viață culturală creștină intensă, în legătură nu numai cu Rusia ortodoxă, ci și cu Polonia catolică, unde învățau (mai ales la serioase școli iezuite) mulți dintre cărturarii români. Totuși, lucrarea venețiană din 1679 (cu edițiile ulterioare), ca și codificarea pariziană din 1643, era completă și complexă. Ea a fost folosită ca model în cultura teologică românească, dar cu multe modificări și adaptări. Astfel, primul *Arhieraticon* complet și cu text integral în limba română pare să fie cel copiat de Axinte Uricariul la 1705, pentru uzul Mitropoliei Moldovei¹⁶. El are mari abateri, deopotrivă față de *Arhieraticonul* parizian și față de cel venețian, cu

¹² Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 204.

¹³ *Ibidem*, p. 205.

¹⁴ Ioan Chindriș, *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, 2001, p. 86.

¹⁵ *Ibidem*, p. 86-87.

¹⁶ *Ibidem*, p. 88. Vezi și Paul Mihail, Zamfira Mihail, „Arhieraticonul român de la 1705 copiat de Axinte Uricariul”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an XCII, 1974, nr. 11-12, p. 1403-1413.

toate că include la început toate cele trei liturghii consacrate. Un *Arhieraticon* românesc complet a fost tipărit la Blaj, în Transilvania, la 1777, de către episcopul greco-catolic Grigore Maior, iar la finele secolului al XIX-lea a apărut la București marele *Arhieraticon* al Bisericii Ortodoxe Române, la nivel de patriarh (Biserica Ortodoxă Română fiind de curând, adică la 1885, recunoscută oficial drept autocefală; din 1925 va avea rang de patriarhie). Din secolul al XVII-lea și până astăzi, zeci de ediții în limba română ale Liturghiilor (sub varii titluri) au cuprins și Liturghia Darurilor înainte sfințite, cinstind implicit memoria marelui papă și teolog de la Roma.

Alte opere ale Sfântului Grigore cel Mare au fost traduse și editate în limba română relativ târziu, în secolul al XX-lea, mai precis, paradoxal, în anii regimului comunist. Astfel, în 1957, în *Mitropolia Ardealului* (an IX, 1957, p. 241-253), Nicolae Cotos publica „Împotrivirea rătăcirii hristologice apolinariste” de „Sfântul Grigore Dialogul”. În anul 1965, apărea în revista *Ortodoxia* (an XVII, nr. 2, p. 168-173) „Epistola a XVIII-a din Cartea a V-a a Corespondenței Sfântului Grigore cel Mare”, tradusă de preotul I. Gagiu. În ani 1977 și 1979, profesorul Alexandru Moisiu publica în revista *Mitropolia Ardealului* (an XXII, 1977, nr. 1-3, p. 105-124 și nr. 10-12, p. 787-810; an XXIV, 1979, nr. 384-402) „Liber regulae pastoralis”. O ediție românească în volum separat a aceleiași lucrări apărea la Sibiu, în 1987, cu următoarele date pe foaia de titlu: „Sfântul Grigore Dialogul, *Cartea Regulii Pastorale*, traducere, prefață și note de Alexandru Moisiu”. A urmat o nouă ediție în 1996, în seria „Pastorală” a colecției „Viața lui Hristos”, din cadrul Editurii Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române¹⁷.

Viața, activitatea și scrierile Sfântului Grigore cel Mare au fost mereu evocate și invocate în scrisul teologic și istoric românesc din timpurile mai recente. Este semnificativ faptul că tocmai în anul recunoașterii autocefaliei Bisericii Ortodoxe a Regatului României (1885), în periodicul oficial național al acestei instituții apărea o biografie a Sfântului Grigore cel Mare¹⁸. Între cele două războaie mondiale se discută polemic specificul „Sfântului Grigorie Dialogul” sau „Diateologul” în raport cu „Sfântul Grigorie Teologul” ori „Bogoslovul” sau „de Nazianz”¹⁹. Urmează, după Al Doilea Război Mondial, referiri la personalitatea preotului²⁰, la îndrumarea vieții preoțești²¹, la propovăduirea păcii²², la sfaturile omiletice și pastorale²³, la profilul predicatorului creștin²⁴, la principiile pastorale și la actualitatea lor²⁵ sau la Liturghia Darurilor înainte sfințite²⁶, toate legate de personalitatea înaltului prelat. În 1985 (cum arătam și mai sus), în plină dictatură comunistă, un profesor universitar teolog îl putea considera pe Grigore cel Mare între „izvoarele credinței noastre” ortodoxe și-l putea prezenta ca atare, în scris, într-un prestigios periodic²⁷.

Firește, trebuie să admitem că, fiind papă la Roma (deși cu mult înainte de Marea Schismă de la 1054) și părinte al Bisericii occidentale, Sfântul Grigore cel Mare s-a bucurat de o faimă limitată

¹⁷ Sfântul Grigorie cel Mare (Dialogul), *Cartea Regulei Pastorale (Cartea Grijii Pastorale)*, carte tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, 216 p.

¹⁸ Benedict Ghiril, „Biografia Sfântului Grigore Dialogul”, în *Biserica Ortodoxă Română*, I, 1885, p. 86-88.

¹⁹ Hristofor Manoilescu, „Neînțelegeri teologice”, în *Biserica Ortodoxă Română*, seria a III-a, an XLVIII, 1930, nr. 6, p. 526.

²⁰ I. G. Coman, „Chipul preotului după Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți”, în *Studii teologice*, seria a II-a, an VIII, 1956, nr. 3-4, p. 155-166.

²¹ Alexandru Moisiu, „Sfântul Grigorie cel Mare, îndrumător al vieții preoțești”, în *Studii teologice*, seria a II-a, an X, 1958, nr. 9-10, p. 523-531.

²² *Idem*, „Sfântul Grigore cel Mare propovăduitor al păcii”, în *Mitropolia Ardealului*, an IV, 1959, nr. 1-2, p. 96-104.

²³ *Idem*, „Din sfaturile omiletice și pastorale ale Sfântului Grigore Dialogul”, în *Mitropolia Ardealului*, an XI, 1966, nr. 1-3, p. 109-120.

²⁴ Simion Caplat, „Profilul predicatorului creștin după Sfântul Ioan Botezătorul, Sfântul Grigorie Dialogul și Fericitul Augustin”, în *Studii teologice*, seria a II-a, an XVIII, 1966, nr. 7-8, p. 489-506.

²⁵ Ion Bălăceanu, „Principii pastorale în opera „Cartea Regulii Pastorale” a Sfântului Grigore cel Mare și actualitatea lor”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an C, 1982, nr. 3-4, p. 285-294.

²⁶ Florea Botezan, „Liturghia Darurilor mai înainte sfințite”, în *Credința ortodoxă (Alba-Iulia)*, 1, 2001, p. 71-84.

²⁷ I. G. Coman, *Din izvoarele credinței noastre...*, p. 258-276.

și, uneori, controlată într-o țară ortodoxă ca România. Chiar și numele i-a fost cel mai adesea redat sub forma de Sfântul Grigore Dialogul, după rînduiala răsăriteană, în loc de Sfântul Grigore cel Mare. Atribuirea Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite i-a fost pusă sub semnul întrebării, cu precădere sub comunism, mai mult din rațiuni ideologice decât de strictă specialitate²⁸. De pildă, chiar și în 2002, într-un curs pentru facultățile teologice, autorul (decedat în 1984) spune că tradiția punerii acestei liturghii sub numele Sfântului Grigore cel Mare „n-are... nici un temei istoric”²⁹. Or tradiția respectivă are foarte puternice temeiuri istorice, chiar dacă paternitatea lui Grigore cel Mare nu se susține. Cursul respectiv a fost republicat probabil în forma lui de dinainte de 1989, fără nici o notă explicativă. De altminteri, un teolog respectat, la 1981, într-o carte de referință a ortodoxiei românești, prezentând Liturghia Darurilor mai înainte sfințite, ignoră complet numele ilustrului papă roman³⁰, ca și cum între respectiva liturghie și numele ilustrului prelat nu s-ar fi făcut absolut nici o legătură vreodată. De asemenea, uneori, numele și opera Sfântului Grigore cel Mare au fost pomenite pentru a argumenta în chip polemic netemeinicia primatului papal³¹, dar aceasta nu atât în context erudit-științific, cât din spirit partizan anticatolic. Se mai poate remarca desigur că receptarea pozitivă a moștenirii sale s-a produs mai ales în cadrul Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolice) și chiar în cadrul Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului, adică în Transilvania, unde românii de rit bizantin au fost mereu mai aproape de tradiția occidentală, mai deschiși spre alteritate, în contact permanent cu alte biserici creștine și mai ales cu catolicismul. Totuși, numele sfântului nostru a fost menționat constant și în celelalte două Țări Române, tot mai des începând cu secolul al XIX-lea. Astfel, în cartea de liturghii tipărită la Iași în 1845, sub mitropolitul Meletie, este numit Grigore Dialogul pe copertă, iar la începutul liturghiei sale i se dă portretul sub formă de icoană; în lucrarea tipărită la Mănăstirea Neamț în 1860, în timpul păstoririi mitropolitului Sofronie Miclescu, pe icoana sa este scris „Sfântul Grigorie... Al Doilea Cuvântător de Dumnezeu”, adică Diateologul (primul teolog fiind considerat Sfântul Grigore din Nazianz, mort în 390); în lucrarea similară tipărită la București în 1887, pe pagina icoanei sale este numit „Sfântul Grigorie Teologul”, iar la pagina următoare, la începutul liturghiei sale, este scris „Dumnezeiasca Liturghie a Sfântului Grigorie Dialogul”; în 1904, într-o *Iconografie* publicată la București se vede notat „Sfântul Prea Cuviosul Grigorie, cel ce a făcut liturghia presveștină”³². Nu se poate spune că sub comunism studiul operei Sfântului Grigore cel Mare a fost împiedicat total, în chip oficial, de către regimul politic. Este drept că acest regim a impus o anumită respingere a întregii civilizații și culturi occidentale și a fost ostil catolicismului, ca și religiei în general. Însă controlul asupra moștenirii teologice occidentale și asupra cultivării sale în România comunistă se exercita prin prisma Bisericii Ortodoxe, care avea ea înseși destule rezerve și rețineri în acest sens. Traducerile și studiile legate de marele prelat și teolog au fost publicate întotdeauna în acei ani în reviste teologice, cu tiraj restrâns, care circulau în medii de strictă specialitate.

Totuși, figura Sfântului Grigore cel Mare, părinte comun al Bisericii, a rămas una luminoasă în cultura teologică românească, cu rădăcini din evul mediu (când circulau lucrări ale înaltului prelat în limba slavonă în lumea slavă sudică și răsăriteană) și apoi din secolul al XVII-lea, când se regădea unitatea Bisericii sub semnul celor decise la conciliul ecumenic florentin din 1439. Țările Române, nefiind ocupate niciodată în mod direct de către otomani – cum au fost Grecia, Bulgaria, Albania, Macedonia, Bosnia sau Serbia – au avut mereu biserica creștină drept instituție oficială.

²⁸ Se știe astăzi mai sigur că Liturghia Presfințitelor a fost atribuită inițial Sfântului Vasile cel Mare, patriarhului Germanos I al Constantinopolului (715-730) sau chiar altora. Probabil este vorba despre o operă colectivă, considerată de mulți exegeți drept anonimă. Tradiția atribuirii acestei Liturghii Sfântului Grigore cel Mare este însă foarte puternică și foarte vie până astăzi în lumea creștină răsăriteană.

²⁹ Ene Braniște, *Liturgica specială pentru facultățile de teologie*, ediția a treia, București, 2002, p. 254.

³⁰ I. Bria, *op. cit.*, p. 241.

³¹ Ioan Găgiu, „Netemeinicia primatului papal oglindită în operele unor mari ierarhi. O scrisoare a papei Grigore cel Mare”, în *Ortodoxia*, an XVII, 1965, nr. 2, p. 168-173.

³² H. Manoilescu, *op. cit.*, p. 526.

Aceasta a fost și cauza principală a receptării timpurii în Țările Române, în limba vernaculară, a unora dintre operele Sfântului Grigore cel Mare, înaintea altor țări ortodoxe. De asemenea, românii sunt singurul popor ortodox de origine romană și vorbitori ai unei limbi neolatine, prin urmare mai sensibili la latinitate ca și componentă importantă a culturii occidentale. Adesea, mai ales sub comunism, s-a putea impune cultivarea moștenirii gregoriene în România, anumiți autori – cum s-a văzut – au făcut apel, chiar exagerând uneori, la legăturile papei Grigore cel Mare cu spațiul de la Dunărea de Jos, cu lumea daco-romană, cu Dobrogea, cu latinofonii din zonă, cu sfinții apuseni originari de aici. Inclusiv prin acest subterfugiu, al comuniunii întru latinitate, s-a reușit menținerea vie între români până astăzi a memoriei gregoriene.